

XULQI O'G'IR BOLALARGA PSIXOLOGIK KO'MAK KO'RSATISH METODLARI

Isaqova Munisxon Vohobjonovna

*Namangan viloyati Davlatobod
tumani 77-maktab psixologi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada xulqi og'ishgan bolalarning psixologik xususiyatlari, ularning xulq-atvorida kuzatiladigan salbiy og'ishlarning sabablari hamda bunday bolalarga psixologik ko'mak ko'rsatishning samarali usullari yoritilgan. Shuningdek, oilaviy muhit, maktab jamoasi va tengdoshlar ta'sirining bolaning xulq-atvoriga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilinadi. Maqolada xulqi og'ishgan bolalarni aniqlash, diagnostika qilish, psixologik korreksiya va profilaktika ishlarini tashkil etishning ilmiy-amaliy jihatlari bayon etilgan. Psixolog, pedagog va ota-onalar hamkorligining ahamiyati asoslab berilib, bolalarning ijtimoiy moslashuvi hamda sog'lom shaxs sifatida rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Deviant xulq-atvor, psixologik yordam, psixologik korreksiya, profilaktika, ijtimoiy moslashuv, oilaviy muhit, maktab psixologi, tarbiya, emotsional rivojlanish, psixologik diagnostika, shaxs rivojlanishi.

Kirish

Jamiyat taraqqiyoti va yosh avlodning har tomonlama barkamol bo'lib voyaga yetishi ta'lim-tarbiya tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir. Biroq globallashuv jarayonlari, axborot oqimining keskin ortishi, oilaviy va ijtimoiy munosabatlardagi ayrim muammolar bolalar xulq-atvorida turli og'ishlarning yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda. Xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlash masalasi nafaqat pedagogika va psixologiya fanlarining, balki butun jamiyatning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Xulqi og'ishgan bolalar deganda jamiyatda qabul qilingan axloqiy, huquqiy va ijtimoiy me'yorlardan chetga chiqadigan xatti-harakatlarni namoyon etuvchi bolalar tushuniladi. Bunday holatlar tajovuzkorlik, intizomsizlik, yolg'on gapirish, o'qishga qiziqmaslik, tengdoshlar bilan nizolashish, maktab qoidalariga bo'ysunmaslik va boshqa salbiy xulq shakllarida namoyon bo'lishi mumkin. Ushbu xatti-harakatlarning shakllanishiga oiladagi nosog'lom muhit, ota-onalar nazoratining yetarli emasligi, tengdoshlar ta'siri, psixologik zo'riqishlar hamda shaxsiy rivojlanishdagi ayrim qiyinchiliklar sabab bo'ladi. Xulq-atvordagi og'ishlar bolaning nafaqat o'qish faoliyatiga, balki uning ruhiy holati, ijtimoiy munosabatlari va kelajakdagi hayotiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bunday bolalarni o'z vaqtida aniqlash, ularga individual yondashish va zarur psixologik yordam ko'rsatish muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik ko'mak bolaning ichki kechinmalarini anglash,

salbiy hissiyotlarini boshqarish, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish hamda jamiyat talablariga moslashishiga yordam beradi. Maktab psixologi, pedagoglar va otalarning o'zaro hamkorligi xulqi og'ishgan bolalar bilan olib boriladigan ishlarning samaradorligini oshiradi. Bunday hamkorlik orqali bolaning muammolari chuqur o'rganiladi, uning individual xususiyatlari hisobga olinadi va korreksion-rivojlantiruvchi ishlar tizimli ravishda tashkil etiladi. Natijada bolada ijobiy xulq-atvor me'yorlari shakllanib, uning shaxs sifatida sog'lom rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratiladi.

Asosiy qism

Bolaning xulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlar tasodifan yuzaga kelmaydi. Ular ko'pincha biologik, psixologik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Shu sababli xulqi og'ishgan bolalarga psixologik ko'mak ko'rsatishda muammoning kelib chiqish sabablarini chuqur o'rganish va individual yondashuvni qo'llash muhim ahamiyatga ega. Xulq-atvordagi og'ishlarning shakllanishida oilaviy muhit alohida o'rin tutadi. Oiladagi nizolar, ota-onalarning farzand tarbiyasiga e'tiborsizligi, haddan tashqari qattiqqo'llik yoki aksincha, nazoratning sustligi bolalarda salbiy xulq shakllarining rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, tengdoshlar guruhi ta'siri, internet va ommaviy axborot vositalaridagi salbiy axborotlar, maktabdagi muvaffaqiyatsizliklar ham bolaning ruhiy holatiga ta'sir ko'rsatib, deviant xulq-atvorning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlashning birinchi bosqichi psixologik diagnostika hisoblanadi. Diagnostika jarayonida bolaning individual-psixologik xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari, emotsional holati va muammoli jihatlari o'rganiladi. Kuzatish, suhbat, anketa, test va sotsiometriya kabi metodlar orqali bolaning xulq-atvori tahlil qilinadi. Olingan ma'lumotlar asosida psixologik yordam dasturi ishlab chiqiladi.

Psixologik korreksiya xulqi og'ishgan bolalarga yordam ko'rsatishning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Korreksion ishlar bolaning salbiy xulq shakllarini kamaytirish va ijobiy sifatlarini rivojlantirishga qaratiladi. Bunda individual suhbatlar, psixologik treninglar, art-terapiya, o'yin terapiyasi va relaksatsion mashg'ulotlardan foydalanish samarali natija beradi. Ayniqsa, o'yin terapiyasi kichik yoshdagi bolalarning hissiy holatini yaxshilash, ichki kechinmalarini erkin ifodalash va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Xulqi og'ishgan bolalarda agressivlik, xavotirlanish, o'ziga ishonchsizlik va emotsional beqarorlik kabi holatlar ko'p uchraydi. Shu sababli psixologik yordam jarayonida emotsional intellektni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Bolalarni o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va boshqalarning hissiyotlarini tushunishga o'rgatish ularda ijtimoiy moslashuv darajasini oshiradi. Natijada ular nizoli vaziyatlarni tinch yo'l bilan hal qilish va samarali muloqot o'rnatish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Maktab psixologi tomonidan tashkil etiladigan guruhiiy treninglar ham xulqi og‘ishgan bolalar bilan ishlashda muhim o‘rin tutadi. Bunday treninglar davomida bolalarda hamkorlik, mas’uliyat, o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik va muloqot madaniyati shakllantiriladi. Guruhiiy mashg‘ulotlar bolalarning o‘z tengdoshlari bilan sog‘lom munosabatlar o‘rnatishiga, jamoada o‘z o‘rnini topishiga va ijtimoiy faolligining ortishiga yordam beradi. Psixologik ko‘mak ko‘rsatishda ota-onalar bilan hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Ota-onalar uchun psixologik maslahatlar, seminarlar va treninglar tashkil etish orqali ularning pedagogik hamda psixologik savodxonligini oshirish mumkin. Ota-onalar farzandlarining hissiy ehtiyojlariga e‘tiborli bo‘lishlari, ularni qo‘llab-quvvatlashlari va sog‘lom muloqot muhitini yaratishlari zarur. Oiladagi ijobiiy psixologik iqlim bolaning xulq-atvoridagi salbiy og‘ishlarni kamaytirishda muhim omil hisoblanadi. Xulqi og‘ishgan bolalar bilan ishlashda profilaktik tadbirlar ham katta ahamiyat kasb etadi. Profilaktika ishlari bolalarda salbiy xulq shakllari paydo bo‘lishining oldini olishga qaratiladi. Maktablarda sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, ma’naviiy-ma’rifiy tadbirlar tashkil etish, psixologik xizmat faoliyatini kuchaytirish va o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish profilaktik ishlarning samaradorligini oshiradi.

Xulosa

Xulqi og‘ishgan bolalarga psixologik ko‘mak ko‘rsatish ularning shaxsiiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va kelajakdagi muvaffaqiiyatli hayoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Xulq-atvordagi salbiy og‘ishlar turli ijtimoiy, psixologik va oilaviiy omillar ta’sirida yuzaga kelganligi sababli, ushbu muammoni bartaraf etishda kompleks va tizimli yondashuv zarur hisoblanadi. Psixologik diagnostika orqali bolaning individual xususiiyatlarini aniqlash, korreksion-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarni tashkil etish, emotsional holatini barqarorlashtirish hamda ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish xulq-atvordagi salbiy o‘zgarishlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, psixolog, pedagog va ota-onalar o‘rtasidagi samarali hamkorlik bolaning muammolarini o‘z vaqtida aniqlash va ularga mos yechimlarni ishlab chiqishda muhim omil hisoblanadi. Xulqi og‘ishgan bolalar bilan ishlashda profilaktik tadbirlarning muntazam olib borilishi, sog‘lom psixologik muhitning yaratilishi va bolalarning qiziqish hamda ehtiyojlarini inobatga olish ijobiiy natijalarga erishish imkonini beradi. Har bir bolaga individual yondashish, uning ichki imkoniiyatlarini yuzaga chiqarish va ijobiiy fazilatlarini qo‘llab-quvvatlash orqali salbiy xulq-atvorning oldini olish mumkin.

Foydalanilgan adabiiyotlar ro‘yxati

1. Yo‘ldoshev J.G‘. **Ta’lim menejmenti va boshqaruv asoslari**. – Toshkent: Fan va texnologiiya, 2017..
2. G‘oziev E.G. “Umumiiy psixologiiya”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.

3. Davletshin M.G. “Yosh davrlari va pedagogik psixologiya”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
4. Rasulov A. “Maktab psixologiyasi asoslari”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
5. Ziyonet axborot-ta’lim portali materiallari: www.ziyonet.uz
6. UNESCO. “School Violence and Bullying: Global Status Report”. – Paris, 2019.
7. UNICEF. “Ending Violence in Schools: A Guide for Teachers and Psychologists”. – New York, 2018.
8. To‘xtaboyeva M. Psixologik maslahat va profilaktika ishlari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.